

Kas pildiraamatud avardavad või kinnistavad traditsioonilisi soonorme?

Põhjamaade veebileht soolise võrdõiguslikkuse edendamiseks lastekirjanduses ja lasteaias <http://genustest.no/about-the-website/?lang=en>

Analüüsimeetodid ja veebilehe töötas välja *Reform*, meeste teabekeskus Norras. Tekstide autoriks on sotsioloog Ole Nordfjell, kellele oli abiks kirjandusuurija Mia Österlund Åbo Akademi ülikoolist Soomes.

Projekti finantseeris Põhjamaade Ministrite Nõukogu toetamiseks soolise võrdõiguslikkuse edendamist.

Soolise identiteedi kujunemine

Millal hakkavad lapsed soolistatud koode ja märke mõistma?

Juba päris pisikesena hakkavad lapsed maailmast soolist pilti looma - mis on mehelik, mis on naiselik ja mis on mõlema soo jaoks. Ümbritsevat teadvustades, maailmast pilti luues ja oma kohta otsides puutub laps kokku erinevate sümbolite ja narratiividega. Siin vaid mõned näited: värvide sümboolika (mida täendab roosa värv?), riietumiskood (kes kannab kleiti?), ametid (kes juhib bussi?).

Umbes 2,5 aasta vanusena hakkab laps mõistma sümbolite olulisust ning et need representeerivad raamatust väljaspool olevat. See tähendab, et laps mõistab, et pildiraamatus näidatud inimesed ja loomad esindavad sümboolselt tüdrukuid ja poisse, naisi ja mehi. Seega võtavad lapsed tegevusi, kehakeelt ning seda, kuidas naised ja mehed liiguvad ja ennast väljendavad, sümboolse kirjeldusena meestest ja naistest. Kusagil 3 aasta vanusena on lapsed teadlikud iseenda, teiste laste ja täiskasvanute soost. (Powlishta et al. 2001).

Millist rolli mängivad pildiraamatud sooidentiteedi arengus?

Pildiraamatuid lugedes ja internetis surfates puutuvad lapsed kirjandusega kokku mitmelgi moel. Nad tunnevad empaatiat laste vastu, kes on kurvad; saavad innustust lastest, kes teevad uskumatuid asju; satuvad vaimustusse masinatest ja olenditest. Pildiraamatute soolised mustrid on selle lahutamatuks osaks.

Pildiraamatutes näevad ja tunnevad lapsed ära enda, teiste laste ja täiskasvanute soo ning need kirjeldused näitavad neile mooduseid ja viise, kuidas käituda, olla ja mõelda ja lapsed proovivad need järele. Soouurija Susanne Keunert (2000) kirjeldab pildiraamatuid kui ühte mitmetest etappidest ja asjadest, mida lapsed oma identiteedi ja sooidentiteedi uurimisel ja ülesehitamisel kasutavad.

Täpselt nagu omavanused lapsed, lapsevanemad ja lasteaiaõpetajad, on ka pildiraamatud alusmaterjaliks, mida lapsed kasutavad sooidentiteedi kujundamisel. Pilte ja lugusid kasutatakse lapse raskes töös, mille kaudu ta püüab aru saada, missugune tüdruk või poiss ta on, mida ta võib teha ja mis on tüdrukule või poisile keelatud.

Pildiraamatud annavad lastele võimaluse õppida maailma tundma laiemalt, kui nad seda muidu teha saaks. Pildiraamatud annavad lastele võimaluse mentaalseteks katsetusteks teha asju ja käituda teisiti, mida nad poleks muidu julgenud teha või milleks neil poleks muidu võimalust olnud. Seeläbi saab avardada soole avanevate võimaluste ja piirangute raamistikku, kust alates saab ja kuhuni saab midagi teha. Tüdrukud võivad mõelda, kuidas oleks olla piraat, poisid võivad kanda kleiti ja lapsed võivad kujutelda, et neil on kaks isa.

Lustlik mäng, märulikangelased ja roosa tüll

Väikestele lastele pakuvad tihti huvi nii enda kui vastassoo tüüpilised ja ekstreemsed omadused. Paljusid tüdrukuid lummab printsessi roll ja roosad kaharad kleidid. Nõndasamuti vaimustavad poisse hüpermaskuliinsed kangelased, sportlased ja muusikud. Tavaliselt ei lähtu need suhtumised emast või isast, vaid pigem filmidest, pildiraamatutest ja meediakuvanditest, mis edastavad lastele sootüüpilisi kultuurilisi kuvandeid (Bredesen 2004). Rõõmu, mida lapsed tunnevad sootüüpiliste tegevuste proovimisest, ei tohiks alahinnata. See ei vihja aga ilmtingimata sellele, et lapsed nõustuksid täiel määral kogu neile pakutava sugudevaheliste suhete „paketiga“. Asjad, mis esmapilgul võivad tunduda

sooliselt traditsioonilised, võivad lähemal tutvumisel tihti näidata stereotüüpsetest kuvanditest kaugenemist või nende eitust. (Davies 2003).

Oma uurimustele tuginedes väidab Taani lasteuurija Jan Kampmann (2000), et iga laps ja iga uus põlvkond leiutab ise, mida sugu peaks nende jaoks tähendama. Ümbritseva ja selle lastepoolse tõlgenduse pinnalt erineb laste ja noorte maailm alati veidi eelneva põlvkonna omast.

Viited

Bredesen, Ole: *Nye jenter og gutter – en ny pedagogikk?* Cappelen Akademisk. Oslo, 2004.

Davies, Bronwyn: *Hur flickor och pojkar gör kön*. Liber. Stockholm, 2003.

Kampmann, Jan: Børnekultur, køn og læreprocesser i børnehaven og indskoling. I *Kvinder, Køn og Forskning*. Nr. 1, 2000.

Keunert, Susanne: *Geschlechterwerb und Medienrezeption*. Opladen, 2000.

Powlishta, Kimberly K, Maya G. Sen, Lisa A. Serbin, Diane Poulin-Dubois, Julie A. Eichstedt: From infancy through middle childhood: The role of cognitive and social factors in becoming gendered. In *Handbook of the psychology of women and gender*. John Wiley & Sons, 2001. 116-132.

Mida lasteaias teha?

Miks oleks vaja tegelda soolise võrdõiguslikkuse ja kirjandusega?

Mida saaks õpetaja teha lasteaias oma hoolealuste traditsiooniliste soonormide avardamiseks? Asi ei tohiks kuigi raske olla, kuna kõigis Põhjamaades loetakse klassikaks muutunud raamatuid Pipist ning mõtiskluslembesest ja rikka tundeeluga Alfie Atkins'ist ning tema äärmiselt hoolivast isast. Kitsaid soorolle leiab aga hästi populaarse pildiraamatuseeria *Casper ja Emma* ning *Bo ja Mo* mõningatest väljaannetest. Põhjamaade lastele söödetakse võrdõiguslikkus sõna otseses mõttes sisse emapiimaga ning emakeelse kirjandusega.

Lapsed õpivad soonorme tundma eelkõige siis, kui küsimusele otse sõrmega ei osutata ning see puudutab ka kirjandust. Kas sina kui õpetaja selle üle arutled või mitte, iga juhul on sul oluline roll täita. Sina otsustad, kas üksi või koos teistega, mida lugemiseks valid, mida ning kuidas rõhutada ning kuidas loetust pärast räägitakse. Sinu narratiiv on alati rohkem või vähem soolistatud. Paljuski on see soolistatud põhjusel, et suur osa kirjandusest peegeldab soolise tasakaalu puudumist ning soolist ebavõrdsust ühiskonnas.

Allpool leiad erinevaid algatusi, mida on testinud Põhjamaade soolise võrdõiguslikkuse ekspertid, alushariduse üliõpilased ja õpetajad.

Õpi analüüsima pildiraamatutes ilmnevat sooliselt määratud käitumismustreid

Pildiraamatutes ja kirjanduses leiduvate sooliste käitumismustrite äratundmise oskusi saad täiendada, tutvudes allpool käsitletud kuue analüüsimeetodiga. Mine raamaturiigi juurde, vali välja üks-kaks pildiraamatut, mida soovid täpsemalt analüüsida.

Kõigepealt tutvu alltoodud analüüsimeetodite lühikirjeldusega ja siis täida analüüsivorm.

Analüüsimeetodite lühikirjeldus

Kasutage alljärgnevaid analüüsimeetodeid pildiraamatu analüüsimiseks.
Kas pildiraamat avardab või kinnistab traditsioonilisi soonorme?

Taustinfo peaks toetama analüüsivormi, mille leiata analüüsimeetodite lühikirjelduse järel.

Millised lasteraamatud sobivad kõige paremini alltoodud analüüsivormi kasutamiseks?

- Tavaline pildiraamat
- Mõeldud 1-6-aastastele lastele
- Voldik/pisitrükk illustratsioonide/piltide ja tekstiga
- Tahvelarvutis loetav pildiraamat

Kirjeldatavad analüüsimeetodid ei sobi luuletuste, pilavärsside ja faktikirjanduse analüüsimiseks.

Lugege raamat läbi ning vastake küsimustele. Spetsiifilistele küsimustele vastamiseks sirvige raamatut uuesti. Üksikasjaliku ülevaate pildiraamatute analüüsi kuue erineva meetodi kohta leiata antud materjali leheküljelt nr 4.

Statistika

Uurige, mis soost on pildiraamatu pea- ja kõrvaltegelased.

Või kas pildiraamatu peategelane on loom? Kas loomal on sugu või on teda kirjeldatud soole selgelt viitavate omadusteta.

Soolisest statistikast lähtuva meetodi puhul loetakse üle ning pannakse kirja statistika sugude lõikes. Raamatuid, kus peategelaseks on tüdruk, on vähem kui neid, kus peategelaseks on poiss. Järelikult on tüdrukutel vähem raamatuid, kus nad saavad ennast peakangelasega samastada. Sugude võrdsuse seisukohast oleks sageli hea, kui raamatu peategelaseks oleks naine. Kuidas on lood teie raamatuga?

Pildianalüüs

Uurige, kuidas kujutatakse peategelase sugu ja tegevuskeskkonda.

Milliseid värve pildiraamatus kasutatakse?

Roosat, heledaid toone, sinist ja musta?

Kas peategelase nägu on ilmekas ja väljendusrikas?

Kas raamatus olevad pildid viitavad mingile soole?

Pildianalüüsiks nimetatava meetodi puhul kasutatakse piltide visuaalse analüüsimise oskust. Samuti tuleb osata näidata, kuidas pildimaterjali abil sugu esitletakse.

Pildiraamatud sisaldavad teksti ning pilte ning just visuaalse esitluse, karikatuuride, värvide ja stiili kaudu väljendatakse sageli soolisi käitumismustreid ja soonorme.

Missugustele soolistele käitumismustritele viitavad teie raamatus olevad pildid?

Normikriitika

Uurige, milliseid soonorme pildiraamat sisaldab.

Kui tüdrukut kirjeldatakse raamatus passiivse, ilusa, lahke ja abivalmina? Kas poiss on raamatus sõnaahter kangelane, kes päästab olukorra, ilma et tema mõtteid ja tundeid üldse kirjeldataks? Teiste analüüsimeetodite abil uurib normikriitika pildiraamatute sooliselt määratud käitumismustreid ning hindab, kas raamat neid kinnistab või vaidlustab. Milliseid soolisi käitumismustreid oma raamatust leiata ning kas neid vaidlustatakse või mitte?

Queer* uurija

Uurige, kas raamatus kohtab soo, armastuse ja pereeluga seoses midagi ebaharilikku.

Paljudest kunstiteostest, eriti klassikalistest, leiab soo, identiteedi, armastuse ja perelu kohta asju, mis tunduvad kaootilised, ebaloožilised, kus paljusid asju tuleb lugeda ridade vahelt. Queer-uurijaks

nimetatav analüüsimeetod uurib nimetatud kõrvalekaldeid, ebaharilikke asjaolusid ning küsib, mida nad tähendavad. Kas teie raamatust leiab midagi ebaharilikku?

Queer-teooria uurib, kuidas "normaalsust" ja "ebanormaalsust" konstrueeritakse ning ülal hoitakse.

Lastekirjanduse uurija

Küsi lapselt, mida ta raamatust arvab.

Missuguse ettekujutuse loob raamat lapsele sellest, mida tähendab olla tüdruk või poiss? Lastekirjanduse uurijal on teada ja ta uurib seda, mida lapsed on harjunud lugema. Lastele ette lugedes ning hiljem raamatust vesteldes võivad uurijad avastada, kuidas lapsed „loevad“ ja mõistavad pildiraamatutes kohatavaid soolisi käitumismustreid. Mida lapsed pildiraamatust näevad?

Tulevikku vaataja

Uurige, kas on teisi lasteraamatuid või kunstiteoseid, mis kirjeldavad analoogseid poisiks või tüdrukuks olemise asjaolusid.

Kas raamat räägib midagi sellest, mida tähendab kasvada üles tüdruku või poisina tänapäeval ja tulevikus? Pildiraamatud on tihti väga tundlikud sotsiaalsete muutuste osas, ning tulevikku vaataja teab hästi ning on kursis sellega, kuidas soolised käitumismustrid peres ja ühiskonnas arenevad. Tulevikku vaataja asetab pildiraamatud laiemasse konteksti. Mille üle paneb pildiraamat sind mõtlema?

Analüüsivorm

Analüüsivorm on mõeldud 1-6-aastaste laste pildiraamatute analüüsimiseks ning see ei sobi luuletuste, pilavärsside ja faktikirjanduse analüüsimiseks. Enne analüüsivormi erinevate osade täitmist oleks soovitatav tutvuda ülaltoodud analüüsimeetodite lühikirjeldusega.

Raamatu pealkiri

Autor

Illustraator

Kirjastaja

Aasta

Millest raamat räägib?

Millised sündmused aset leiavad? Tutvustage lühidalt.

Milliseid sooliselt määratud käitumismustreid märkate?

Analüüsimeetodid ja küsimused:

Statistika: Pea- ja kõrvaltegelaste sugu

Normikriitika: Kuidas kirjeldatakse peategelase sugu (aktiivne – passiivne, tunded jne)

Pildianalüüs: Kas pildid murravad traditsioonilisi soonorme?
(Peategelase pilt, tegevuskeskkond, värvide, sümbolite, kehakeele kasutus)

Lastekirjanduse uurija: Missuguse sõnumi annab raamat lapsele selle kohta, mida tähendab olla tüdruk või poiss?

Tulevikku vaataja: Millised teised pildiraamatud annavad lapsele samasuguse ettekujutuse tüdrukute/poiste elu- ja tegevuskeskkonnast?

Teie hinnang: Kas lasteraamatut avardab või kinnistab traditsioonilisi soonorme?

Mida te arvate? Miks te nii arvate?

Pildiraamat avardab traditsioonilisi soonorme, sest....

Pildiraamat kinnistab traditsioonilisi soonorme, sest.....

Pildiraamat ei avarda ega kinnista traditsioonilisi soonorme, sest.....

Täiendavaid näpunäiteid sooliselt määratud käitumismustritest pildiraamatutes

Gender Dilemmas in Children's Fiction. Kerry Mallan. Palgrave Macmillan, 2009.

Lasten kuvakirjosten pitkä tie tasa-arvoisiin esitystapoihin. [Long way to go for a balanced gender representation in children' picture books] Päivi Heikkilä-Halttunen. *Kaikille lapsille. Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa*. Anna Teoksessa Rastas (toim.) SKS. Helsinki, 2013.

PILDIRAAMATUTE ANALÜÜS SOO ASPEKTIST

Statistika

Uurige, mis soost on pildiraamatu pea- ja kõrvaltegelased.

Või kas pildiraamatu peategelane on loom? Kas loomal on sugu või on teda kirjeldatud ilma soole viitavate omadusteta.

Soolisest statistikast lähtuva meetodi puhul loetakse üle ning pannakse kirja statistika sugude lõikes. Raamatuid, kus peategelaseks on tüdruk, on vähem kui neid, kus peategelaseks on poiss. Järelikult on tüdrukutel vähem raamatuid, kus nad saavad ennast peakangelasega samastada. Sugude võrdsuse seisukohast oleks sageli hea, kui raamatu peategelaseks oleks naine. Kuidas on lood teie raamatuga?

Statistilise analüüsimeetodi kontrollküsimustik

1. Pange kirja raamatu peategelas(t)e sugu, ka siis, kui tegelasteks on loomad või muud olendid. Kasutage kategooriaid: mees, naine, määratlemata sugu.
2. Pange kirja raamatu kõrvaltegelaste sugu. Kasutage kategooriaid: mees, naine, määratlemata sugu.
3. Kas pildiraamatus on kujutatud lapsevanemaid või ameteid? Pöörake tähelepanu, millised on täiskasvanute ametikohad / tööd.
4. Kas pildiraamatus on kirjeldatud perekondi, suhteid poissõbra-/tüdruksõbraga või vastastikust ligitõmbavust?
5. Pange kirja perekonna tüüp (üksikvanem, vastassoost, samast soost, laiendatud perekond jne) või kes on ligitõmbav (vastassugu, sama sugu jne).
6. Pange kirja raamatu autori ja illustraatori sugu.
7. Pange kirja peategelaste ja kõrvaltegelaste nahavärv.
8. Pange kirja tegelaste võimed ja puuded.

Soo (mees, naine, määratlemata sugu) ja seksuaalse ligitõmbe (samast soost või vastassoost) kindlakstegemine on kasulik lähtepunkt. Tihti on see pildiraamatus ainuke soolistatud informatsioon. Mõningatel juhtudel on huvitav mõisteid lisada ja laiendada, näiteks käsitleda soolist identiteeti. Vt näitena Gender Bread person <http://itspronouncedmetrosexual.com/2012/01/the-genderbread-person/>

Vaadake, missugune sooline statistiline pilt avaneb raamaturiiulil

Paljudel juhtudel võib olla huvitav vaadata, milliseid rollimudeleid pakuvad poistele ja tüdrukutele lasteaia raamaturiiulitel olevad lasteraamatud. Allpool on lihtsad juhised selle kohta, kuidas seda teha.

Korja raamaturiiulilt kõik raamatud kokku, pane pörandale või kui neid on vähem, siis lauale ja jaga nad nelja eraldi rühma. Loe kokku, mitu raamatut igas rühmas on.

Esimene rühm: Mõlemast soost peategelastega pildiraamatud

Teine rühm: Naissoost peategelasega pildiraamatud

Kolmas rühm: Meessoost peategelasega pildiraamatud

Neljas rühm: „Muu“ alla kuuluvad pildiraamatud; pildiraamatud, kus peategelast pole eriti kerge liigitada naiseks või meheks, või kus raamat sellist analüüsi ei võimalda (luuletused, teatmekirjandus jne)

Sooline statistika pildiraamatutes

Statistika on kokku pandud, analüüsidest suurel hulgal pildiraamatuid. Norras ilmunud uute raamatute analüüs näitab, et 60% raamatuid on meessoost peategelasega, 25% raamatud naissoost peategelasega, 12% meessoost ja naissoost peategelasega ning 3% raamatute puhul oli peategelaseks keegi, kelle sugu polnud võimalik kindlaks määrata (Stene and Ryste 2004).

Me teame, et Rootsi arengud on olnud teistsugused ning peategelaste hulgas valitseb suurem sooline tasakaal. Ja isegi seal oli 2013. aastal ilmunud raamatutest 166s meessoost peategelane, 104s naissoost peategelane ning 26s nii nais- kui meessoost peategelane. Statistikast ilmneb, et just tõlgitud raamatutes on peategelaseks mees. (Svenska Barnboksinstitutet –The Swedish Institute for Children's Books).

Naissoost peategelaste vähene esindatus näib olevat tuntavamgi kui loomadest peategelastega lasteraamatute puhul. Peale 1990. aastat ilmunud lastekirjanduse analüüsist selgus, et 34 raamatu hulgast oli ainult kahes raamatus peategelaseks naissoost loom. (Evju 2009, võrdle ka Mørk 2010).

Autorite ja illustraatorite osas on olukord vastupidine, vähemalt Rootsis. Värskest ilmunud pildiraamatute autorite hulgas on naised meestest kaks korda rohkem (332 naist, 177 meest. Svenske Barnebokinstitutet 2013). Statistika näitab, et just Rootsi raamatute autoriteks on kõige sagedamini naised.

Missuguseid narratiive poistele ja tüdrukutele pakutakse?

Edasi võiks mõelda, kas poistele ja tüdrukutele esitatakse samasuguseid või erinevaid narratiive. Kui vaid vähestes pildi- ja muudes juturaamatutes räägitakse naiskangelastest ja naistest superkangelastest, siis mõjutab see viisi, kuidas tüdrukud ennast ja oma sugu näevad. Seega võime öelda, et pildiraamatud reprodutseerivad normi: superkangelased on mehed. Sest mina olen tüdruk ning superkangelased pole minu ja tüdrukute jaoks. Tüdrukutele pakutakse teistsuguseid sooga seonduvaid narratiive, kus tegevust on vähem ja hoolivust rohkem. Need on narratiivid, mis mõjutavad enim tüdrukuid. Uurimustest on selgunud, et kõige suurema mõjujõuga on narratiivid, kus tegelane on lugejaga samast soost ja tegutseb lugejaga sarnastes tingimustes. Sellest, kuidas lapsed soolistatud lugusid vastu võtavad ja tunnetavad, saab uurida rohkem lastekirjanduse uurija peatükis.

Kuigi nais- või tüdrukkangelastega raamatuid on vähe, siis mõned siiski Põhjamaades on.

Kas raamatu autori sugu on loo seisukohast oluline?

Ilukirjandust on kritiseeritud üldiselt selle pärast, et enamik raamatuid räägib meestest ning et kirjanike hulgas domineerivad mehed. Kriitikud väidavad, et tüdrukutest ja naistest on lugusid vähem ning et neid, mis on välja antud, püütakse erineval viisil marginaliseerida. Neist räägitakse kui naistekatest, lähisuhetele orienteerituist, roosast kirjandusest, noortele tšikkidele suunatud jne kirjandusest.

Meessoost kirjanikele teiselt poolt aga ei tundu, et nende teoseid sildistatakse kui „meeskirjandust“, mis tegeleb meeste teemade või meeste esteetikaga, nende raamatuid käsitletakse lihtsalt kui kirjandust. (Andresen 2009).

Filmitööstus ja mängude tootmine on sattunud samasuguse kriitika alla. Innustamaks suuremal arvul selliste filmide ja mängude valmimist, mis kajastaksid naiste ja tütarlaste elu, toetab Dorise algatus filmide/mängude tootmist, kus võtmetegijad (käsikirja autorid, peategelased jne) on naised. Loe rohkem <http://dorisfilm.se>.

Põhjamaades on enamike pildiraamatute autoriteks naised. See aga ei tähenda, et antakse välja rohkem tüdrukute elust pajatavaid raamatuid. Mõned Norra meeskirjanikud usuvad, et poistel pole selliste raamatute vastu varasemaga võrreldavat huvi. Nad kutsuvad üles kirjutama rohkem koletiste ja pörutava süžeeaga raamatuid poistele. Norra meeskirjanikud väidavad, et naiste domineeritud kirjastustööstus toodab ilmetuid ning liigselt õpetavaid raamatuid. Säärasest vaatenurgast võivad mehed, kes pildiraamatuid kirjutavad, representeerida ka soolist mitmekesisusest.

Väga oluliseks küsimuseks on siin see, kas meeskirjanikud on lastekirjanduses tõesti marginaliseeritud. Kas mehelikke narratiive on raske leida? Kas probleem pole mitte vastupidine, st et mõningaid naiskirjanikud ohustavad dominantset lähenemist, kuna nad ei kirjuta kangelastest ning ei produtseeri traditsioonilist hegemoonilist maskuliinsust kinnistavat teksti? Kui nad kirjutavad teismoodi süžeeaga lugusid, kas nad on siis kannustatud inimestest, kes püüavad säilitada status quo'd? Kuidas lugu ka poleks, on mehed osaks mitmekesisusest. Mõistlik on eeldada, et vähemalt mõned mehed kirjutavad pildiraamatuid, mis on atraktiivsed eriti poistele, raamatuid, kus tegutsevad koletised, kus juhtub põnevaid asju, räägitakse maskuliinsusest, poistevahelistest suhetest, füüsilise jõu kasutamisest jne.

Kunstiteose kohta järeldusi tehes tuleb hoolega jälgida, et seda ei tehtaks ainult autori soost lähtudes, olgu see lasteraamat või muud sorti kirjandus. See võib tihti viia lihtsustatud reduktsionismile.* On täiesti ilmne, et nii mehed kui naised suudavad kirjutada soostereotüüpe kinnistavaid ja soostereotüüpe vaidlustavaid teoseid.

**Reduktsionism - teadusfilosoofias metodoloogiline põhimõte, mille kohaselt olemise kõrgemaid organisatsioonivorme saab täielikult seletada madalamatele vormidele omastest seaduspärasustest lähtudes.*

Soopõhise statistika piirangud

See, et tegu on ebavõrdse soolise jaotusega, ei tähenda automaatselt võrdõiguslikkuse puudumist. Ebavõrdne jaotus võib väljendada naiste ja meeste erinevaid soove ja valikuid, mis ei väljenda tingimata seda, et midagi on täiesti viltu. Mõnikord pole valdkond, mille kohta soopõhist statistikat kogutakse, eriti oluline ega asjassepuutuv ning seetõttu ei anna meile aimu sugude võrdsetest või ebavõrdsetest tingimustest. (Lisaks ei tähenda sugude võrdne jaotus mingis valdkonnas automaatselt seda, et naistel ja meestel oleks võrdsed võimalused.) Sugude võrdsuse lähtepunkti osas tuleks vältida ühekülgset keskendumist soolisele tasakaalule ning soopõhist andmestikku tuleks täiendada teiste analüüsimeetoditega. (Holst 2007).

Kõrvaltegelaste sugu ja mida nad teevad

Nagu eelpool märgitud, on pildiraamatute peategelasteks tihti poisid ja mehed, kusjuures tüdrukuid ja naisi kohtab sagedamini kõrvaltegelaste rollis. Sellest hoolimata on üsna huvitav kõrvaltegelasi lähemalt analüüsida.

Pildiraamatuid võiks olla huvitav võrrelda olukorraga filmitööstuses. Siin on olukord tunduvalt hullem. Tüdrukud ja naised surutakse sageli allutatud rolli, passiivseteks pabernukkudeks, kellel puudub oma tahe ja isiksus. Filmide narratiivides taandatakse naised staatilisteks tausttegelasteks, kelle ainsaks ülesandeks on peakangelane huvitavaks ja mõistetavaks teha. Niisugustele filmidele vastanduvate liniateoste kindlakstegemiseks on välja töötatud lihtne test, nn Bechdeli test. Test koosneb kolmest küsimusest või seatud kriteeriumist: (1) filmis peab olema vähemalt kaks naist (2) kes räägivad

üksteisega (3) millestki muust, kui ainult mehest. Üllatavalt suur arv kunstilisi filme seda testi ei läbi. Vt www.bechdeltest.com

Bechdel'ist innustuste saades on välja töötatud teisi sugu ja diskrimineerimise aluseid puudutavaid teste. Üks neist on Marko Mori Test, mis seab tingimuseks ühe naise olemasolu filmis, kuid tal peab olema omaenda narratiiv. http://wikipedia.org/wiki/Bechdel_test.no

Pildiraamatud pole muidugi kunstilised filmid. Neis on vähem tegelasi ning loos endas vähem detaile. Kuid siiski on asjakohane küsida, kas pildiraamatus on üks või mitu tüdrukust tegelast ning kas üks neist on tähtis ka iseenda jaoks ning ei ela oma elu ainult pildiraamatu meeskarakteri kaudu.

Soopõhise statistika meetodid saavad ilmekalt illustreerida mingit mõtteliini või olukorda ning seda kasutatakse sageli feministlikes liikumistes. Näiteks selleks, et demonstreerida, kuidas naistegelased või naised taandatakse iha objektiks. Kampania *No More Page 3* läbiviijate grupi liikmed lõikasid välja ja rühmitasid kõik *The Sun* tabloidilehe pildid. Nad tegid seda iga päev kuue kuu jooksul, näitamaks, kuidas ajalehtede topless pildid toetavad väärade kuvandi loomist sugudest. <https://www.youtube.com/watch?v=INIKjUfmaUA>

Viited

Andersen, Unn Conradi: *Har vi henne nå? Kvinnelige forfattere og mediene*. Gyldendal akademisk, 2009.

Evju, Liv: Guttedominans i barnebøker. I *Aften*. Oslo, 8.7. 2009.

Holst, Cathrine: Balansefeminismens begrensninger. I *Tidsskrift for kjønnsforskning*, Nr. 2, 2007, s. 5-20. Fulltekst: <http://kilden.forskningsradet.no/binfil/download.php?did=4007>

Stene, Randi & Marie Ericsson Ryste: Begredelig fra Bokklubbens Barn. I *Fett*, Nr. 1, 2005. Svenska Barnbokinstitutet: *Årgång 2013. Bokprovning på Svenska Barnboksintitutet: En dokumentation*, 2014.

Normikriitika

Uuri, milliseid soonorme pildiraamat sisaldab

Kui tüdrukut kirjeldatakse raamatus ilusa, lahke ja abivalmina? Kas poiss on raamatus sõnaaher kangeline, kes päästab olukorra, ilma et tema mõtteid ja tundeid üldse kirjeldataks? Teisi analüüsimetodeid täiendades uurib normikriitika pildiraamatute sooliselt määratud käitumismustreid ning hindab, kas raamat neid kinnistab või vaidlustab. Milliseid sooliselt määratud käitumismustreid oma raamatust leiata ning kas neid vaidlustatakse või mitte?

Miks võtta normikriitiku roll?

Pildiraamatutes nagu mujalgi kajastatakse norme, millised peaksid tüdrukud ja poisid olema, mida nad peaksid tegema ning mida nad peaksid tundma. Sellised normid on kahetsusväärsed, kuna nad rõhutavad mõnede laste käitumist, väites otseselt või kaudselt „Oled tubli!“, „See, mis sa teed, on hea“, samas kui teistele lastele edastab see sõnumit „Sa oled imelik!“, „Sa pole normaalne poiss/tüdruk!“; „See, mis sa teed, pole poisile / tüdrukule kohane!“.

Normikriitiline analüüs aitab meil sellistest normidest teadlik olla, et saaksime neist endale pildi luua (Kärrholm and Tenggar 2012). Normikriitilise analüüsi meetodit saab kasutada ka tähelepanu juhtimiseks normidele, mis on seotud nahavärvi, päritolu, perekonna, ligitõmbavuse, puudele/puude puudumise ja klassikuuluvusega.

Peategelase analüüsi kontrollküsimustik

See, kuidas peategelast tekstis ja pitidel kirjeldatakse, näitab sageli ära, kas pildiraamat avardab või kinnistab traditsioonilisi soonorme. Peategelase soo kirjeldamise analüüs on normikriitilise analüüsi olulisim osa.

Peategelane on:

- orienteeritud eelkõige tegudele ning on vapper
- orienteeritud eelkõige enese ja teiste emotsioonidega tegelemisele
- kohusetundlik või teeb risti vastupidi sellele, mida temalt nõutakse / on mässumeelne
- kauniv või ilus (ja sellele pööratakse raamatus suurt tähelepanu)
- koduse moega, inetu või kolelise moodi (ja sellele pööratakse raamatus suurt tähelepanu)
- füüsiliselt suur ja tugev
- tüdruk/naine
- poiss/mees
- määratlemata sooga / väljaspool binaarset soomääratlust (binaarse sookoodiga määratlemata)

Vt allpool pildiraamatu pea- ja teiste tegelaste analüüsimise vorm.

Pildiraamatu tegelaste soolise analüüsi vorm

Millised lasteraamatud sobivad kõige paremini alltoodud analüüsvormi kasutamiseks:

- Tavaline lasteraamat
- Mõeldud 1-6-aastastele lastele
- Voldik/pisitrükkis illustratsioonide/piltide ja tekstiga
- Tahvelarvutis loetav pildiraamat

Analüüsimeetodid ei sobi luuletuste, pilavärsside ja faktikirjanduse analüüsimiseks.

Lugege raamat läbi ning vastake küsimustele. Mõnele spetsiifilistele küsimustele vastamiseks võite vajadusel raamatut uuesti lehitseda. Kasutage vastuseid, et hinnata, kas pildiraamat avardab või kinnistab traditsioonilisi soonorme.

Küsimused raamatu peategelase kohta:

a) Aktiivne-passiivne: valige üks

Raamatu tekstis ja piltidel on **peategelane**

1
tugev, vapper,
kangelane

2
trostiv, üleannetu,
iseseisev või
seiklushimuline

3
ettevaatlik, murelik või
tagasitõmbunud

4
passiivne või teiste
inimeste või asjaolude
ohver

Peategelane käivitab
tegevused ning
mõjutab oluliselt
ümbritsevat tegelikkust

Teised tegelased
panevad asjad
juhtuma või näitavad
mängumaa. Teglane
mõjutab teisi kaudselt,
pannes nad tegutsema

Teine peategelane
teeb vähe või ei tee
midagi selleks, et
olukorda muuta

b) Tunnete olemasolu / tunnete puudumine: valige üks

Peategelase mõtteid, tundeid ja haavatavaid külgi nii tekstis kui piltidel

☐ 1
kirjeldatakse detailselt
või nad etendavad
süžee suhtes kesksel
rolli | ☐ 2
kajastatakse või neile
omistatakse oluline roll | ☐ 3
näidatakse
vähemolulisena
võrreldes raamatu
muude aspektidega | ☐ 4
ei kirjeldata või nad ei
etenda kesksel rolli |
|--|--|--|--|

c) Välimuse olulisus: valige üks

Raamatu tekstis ja piltidel on peategelane

☐ 1
ilus ning ilusa
väljanägemise kirjeldamine annab tugeva sõnumi või etendab narratiivi suhtes olulist rolli | ☐ 2
naiselikult ilus, kaunis, mehelikult ilus või armas | ☐ 3
ilus või mitte, välimus pole loo suhtes oluline | ☐ 4
inetu, koletislik või ebaatraktiivne – ja seda läbivalt |
|---|---|---|---|

d) Identiteet: valige üks

Raamatu tekstis ja piltidel on peategelane

☐ 1
poiss või mees	☐ 2
tüdruk või naine	☐ 3
olend, keda ei saa tõlgendada otseselt ei tüdruku ega naisena, ei poisi ega mehena
☐ 4
isasloom või olend	☐ 5
emasloom või olend	☐ 6
loom või olend, keda ei saa liigitada otseselt ei tüdruku ega naise, ei poisi ega mehega sarnanevaks

Küsimused raamatu teise peategelase kohta

Kui raamatus on ainult üks peategelane: minge otse küsimuse i) juurde, millest leiate lapsevanemaid puudutavad küsimused

e) Aktiivne-passiivne: valige üks

Raamatu tekstis ja piltidel on teine peategelane

☐ 1
tugev, vapper, kangeline	☐ 2
trostiv, üleannetu, iseseisev või seiklushimuline	☐ 3
hoolikas, murelik või tagasitõmbunud	☐ 4
passiivne või teiste inimeste või asjaolude ohver
	Peategelane käivitab tegevused ning mõjutab oluliselt ümbritsevat tegelikkust	Teised tegelased panevad asjad juhtuma või näitavad mängumaa. Tegelane mõjutab teisi kaudselt, pannes nad tegutsema	Teine peategelane teeb vähe või ei tee midagi selleks, et olukorda muuta

f) Tunnete olemasolu / tunnete puudumine: valige üks

Teise peategelase mõtteid, tundeid ja haavatavaid külgi nii tekstis kui piltidel

☐ 1
kirjeldatakse detailselt
või nad etendavad
süžee suhtes kesksel
rolli | ☐ 2
kajastatakse või neile
omistatakse oluline roll | ☐ 3
näidatakse
vähemolulisena
võrreldes raamatu
muude asjaoludega | ☐ 4
ei kirjeldata või nad ei
etenda kesksel rolli |
|--|--|--|--|

g) Välimuse olulisus: valige üks

Raamatu tekstis ja piltidel on teine peategelane

☐ 1
ilus ning ilusa
väljanägemise kirjeldamine annab tugeva sõnumi või etendab narratiivi suhtes olulist rolli | ☐ 2
naiselikult ilus, kaunis, mehelikult ilus või armas | ☐ 3
ilus või mitte, välimus pole loo suhtes oluline | ☐ 4
inetu, koletislik või ebaatraktiivne – ja seda läbivalt |
|---|---|---|---|

h) Identiteet: valige üks

Raamatu tekstis ja piltidel on teine peategelane

☐ 1
poiss või mees	☐ 2
tüdruk või naine	☐ 3
olend, keda ei saa tõlgendada otseselt ei tüdruku ega naisena, ei poisi ega mehena
☐ 4
isasloom või olend	☐ 5
emasloom või olend	☐ 6
loom või olend, keda ei saa liigitada otseselt ei tüdruku ega naisega, ei poisi ega mehega sarnanevaks

Küsimused raamatu esimese lapsevanema (isa, ema jne) rolli täitva tegelase kohta

Kui raamatus pole ema, isa ega vanema rollis olevat inimest, minge hindamisploki juurde, kus saate vastused piltide analüüsile.

i) Lähedane-kauge: valige üks vastus

Raamatu tekstis ja piltidel on lapsevanema rollis olev inimene

☐ 1
lapsese kõige lähem inimene, kes hoolitseb tema eest | ☐ 2
on lapse jaoks olemas ja hoolitseb tema eest | ☐ 3
inimene, kes püüab, kuid kellel on probleeme heaks lapsevanemaks olemisega | ☐ 4
kauge, eriti ei toeta või keegi, kes tekitab probleeme |
|--|--|--|--|

j) Identiteet

Raamatu tekstis ja piltidel on lapsevanema rolli täitja

☐ 1
naine | ☐ 2
mees | ☐ 3
keegi, keda ei saa otseselt liigitada ei |
|-------------------------------------|------------------------------------|--|

tüdruku ega naise, ei
poisi ega mehe alla

Küsimused raamatu teise lapsevanema (isa, ema jne) rolli täitva tegelase kohta

Kui raamatus on ainult üks lapsevanema rolli täitev tegelane minge hindamisploki juurde, kus saate vastused piltide analüüsile

Raamatu tekstis ja piltidel on teise lapsevanema rollis olev inimene

k) Lähedane-kauge: valige üks vastus

Raamatu tekstis ja piltidel on teise lapsevanema rollis olev inimene

☐ 1
lapsele kõige lähem
inimene, kes hoolitseb
tema eest | ☐ 2
on lapse jaoks olemas
ja hoolitseb tema eest | ☐ 3
inimene, kes püüab,
kuid kellel on
probleeme heaks
lapsevanemaks
olemisega | ☐ 4
kauge, eriti ei toeta või
keegi, kes tekitab
probleeme |
|--|---|--|--|

l) Identiteet

Raamatu tekstis ja piltidel on teise lapsevanema rollis olev inimene

☐ 1
naine | ☐ 2
mees | ☐ 3
keegi, keda ei saa
otseselt liigitada ei
tüdruku ega naise, ei
poisi ega mehe alla | ☐ 4 |
|-------------------------------------|------------------------------------|---|----------------------------|

Pildiraamatu hindamise võti:

Vaadake vastused läbi ja andke pildiraamatule hinnang. Kas nende abil saab hinnata, kas raamat avardab või kinnistab traditsioonilisi soonorme?

a ja e) Raamatus vähem naistegelasi kui meestegelasi, keda kirjeldatakse tugevana, vaprana ning kangelasena

b ja f) Raamatus portreeritakse poisse harvemini kui tüdrukuid koos nende mõtete, tunnete ja haavatavate külgedega

c ja g) Paljudes pildiraamatutes ja pisitrükistes koondub kogu tähelepanu naispeategelase ilule või tema väljanägemisele. Tüdrukutest lugejaile appelleerimiseks tehakse ka raamat ise malbe ja ilus.

d ja h) Naispeategelasega raamatuid on tunduvalt vähem kui meespeategelasega. On hulgaliselt pildiraamatud, kus peategelaseks on inimolendid, keda ei saa liigitada ei „tüdrukuteks“ ega „poisteks“. Loomadel ja muudel olenditel on tihti poistele ja meestele omistatavad omadused või siis jätab nende sugu palju tõlgendamisruumi. Väga vähe peategelasi kujutatakse moel, mis seondub tüdrukute või naistega.

i ja k) Traditsiooniliselt on palju vähem isasid kujutatud läheduse pakkujana ja lapse eest hoolitsejana.

j ja l) Kuni viimase ajani samast soost lapsevanemaid pildiraamatutes ei kohta.

Milliseid soonorme väljendab süžee

Peategelase kirjeldus pole ainus asi, mis mõjutab sõnumit, mida raamat sugude kohta edastab. Sageli võib veelgi tähtsam olla see, missuguseid väljakutseid autor tüdrukutele ja poistele raamatus esitab ning millega need lõpevad. Väljakutsete ja nende lahenduste kaudu luuakse lugejale ettekujutus peategelase soost, tema tugevatest ja nõrkadest külgedest ja kindlasti ka sellest, mida lugejal tuleks neist õppida.

Klassikalised muinasjutud on tegevustest ajendatud ning seda joont kajastavad ka pildiraamatud, kas nad jutustavad loo otse edasi või on neist inspireeritud. Katsumused, millega tüdruk või poiss kokku puutuvad, ning see, millega lugu lõpeb, annab meile ettekujutuse poistest ja tüdrukutest, olgu siis tegu Punamütsikese, Kuldkihara või muude muinasjuttudega. Laps kujutab ette, et on peakangelase rollis ning mida ta suudab ja mida mitte.

Traditsiooniliste muinasjuttude katsumused ja sõnumid peegeldavad sageli ajaperioodi, mil nad kirjutati, kus soorollid erinesid oluliselt tänapäevastest. See, kuidas nad lõpevad ning loo moraal on sageli dikteeritud peategelase soost. Näiteks Punamütsikese ja Kuldkihara (vennad Grimmid) tegelaste puhul saavad tegelased rangelt karistada autoriteedile mitteallumise eest, st etteantud teelt kõrvalekaldumise ja kellegi teise pudru ärasõõmise pärast.

Muinasjuttudel on mitmeid kirjanduslikke aspekte, mis teevad nad lastele sobilikuks. Nad tõstatavad universaalseid teemasid nagu ahnus, kadedus, üksindus ja sõprus. Nad teevad lugejale selgeks, et kui sa tahad midagi saavutada, siis pead läbima katsumused ning tihtipeale tuleb midagi ohviks tuua. Neil on narratiivi ülesehitus, mis aitavad lapse lugemisoskusi arendada. Seetõttu kasutavad paljud pedagoogid ja lapsevanemad muinasjutte.

Mõeldes traditsiooniliste sooga määratud käitumismudelite kriitika peale muinasjuttudes, on pakutud välja ideed vahetada loo ettekujutamisel sugu ära. Muinasjutud ja nende ülesehitus on eeskujuks ka uutele pildiraamatutele ning uued pildiraamatud sisaldavad ka kaasajastatud soolist käitumist. Selle eeskujuks on näiteks Sagan om Princessan Bulleribång (Bulleribång printsessi saaga) ja Per Gustavsoni printsessiraamatud. Bulleribång printsessi saagas (Taivassalo 2006) on rüütli lugu peapeale pööratud. Raamatus teeb abieluettepaneku printsess, kuid prints võetakse vangi ning printsess peab tegema kõikvõimaliku, et printsi päästa. Gustavsoni raamatus on printsessil kroon ning ta kannab roosat värvi, kuid ta pole armas ja hooliv tüdruk, kes jätab vennad otsustama ja tegutsema. Aktiivne pool on printsess, tema on süžee käivitaja, kes püüab kinni draakonid, puhkab ja pidutseb. (Paljud neist raamatutest on tõlgitud teistesse Põhjamaade keeltesse).

Milliseid soonorme näidatakse lapsevanemate ja ametitega seotud rollide portreerimisel

Lisaks peategelase kirjeldamisele võib täiskasvanute, nende ametite ja perekonna kirjeldamine mõjutada seda, kas pildiraamat kinnistab traditsioonilisi soorolle või mitte. Traditsioonilisi soorolle representeeriva raamatu näiteks oleks raamat, kus „ema õmbleb ja isa toimetab tööriistadega“. Paljudes Põhjamaades väljaantud raamatutes ei vasta täiskasvanute tööülesanded ja kohustused automaatselt traditsioonilistele soorollidele.

Pildiraamatute kvantitatiivanalüüsisist on üldiselt selgunud, et naised kohtab ametialase töö kontekstis reeglina vähem ning et mehi näeb harvem pere keskel ja hooldaja rollis (Hamilton et al 2006). Küsimus keskendub sellele, kuidas seda soonormi pildiraamatus käsitletakse. Kas seda aktsepteeritakse vaikimisi ja nii, nagu see on või soorolle mingil moel ka kommenteeritakse ja vaidlustatakse.

Me analüüsisime riulitel olevaid pildiraamatuid, et teha kindlaks, mida lapsed näevad naised ja mehi tegemas. Nägime, et naised kirjeldatakse ametitööd tegevana harvemini kui mehi. Sellist analüüsi saate teha ka ise oma lasteaias olevate raamatute alusel.

See, kuidas üldist mustrit erinevates raamatutes avatakse, on aga huvipakkuv. Võtame siin näitena Astrid Lindgreni kirjutatud ja Ingrid Nymani illustreeritud Pipi Pikksuka raamatu peatüki, kus Pipi on tsirkuses ning kus ametid ja rollid vastavad traditsioonilistele soorollidele. Raamatus on tsirkuse

direktoriks mees, köieltantsijaks naine ja siis on veel maailma tugevaim mees. Illustratsioonides ja jutu sees on aga kõik tagurpidi keeratud. Väike tüdruk Pipi „võtab kõik juhtohjad enda kätte“ ja sunnib tsirkuse direktori vaikima, kõnnib köiel ning ta osutub tugevamaks kui maailma tugevaim mees. Ta „tahtis pisut lõbutseda“ ning murdis kõiki väljakujunenud käitumismalle, võttes kõik rollid endale. Pipi karakter oli kontrastiks varemalt väljakujunenud mallidele ning sundis mõtlema väga jäikade soorollide üle ajal, mil raamat kirjutati.

Raamatud, mis pööravad narratiivis soorollid ainult ringi, olgu tegu peategelase või lapsevanemate rolliga, kubisevad tihti klišeedest, etteaimatavatest asjadest ning on soolise võrdõiguslikkuse aspektist ka ebahuvitavamad. Kui normikriitikul tuleb hinnata seda, kas sooliselt määratud käitumisviisid kinnistavad soonorme, positsioneerivad sugusid üksteise suhtes ning rõhutavad sugude erinevust, siis tuleb arvestada mitmete asjaoludega. Kui pildiraamat või mõni tegelane peab avardama traditsioonilisi soonorme, siis tuleks tihti kasuks, kui peategelane või kirjeldused oleksid usutavad. Peategelase ja tema toimimiskeskonna kompleksne kirjeldamine võib aidata asja usutamaks teha. Harva on võimalik vaidlustada üheaegselt kõiki norme – mõningad asjad peavad olema püsivad ning äratuntavad.

Kas hetero-norme reprodutseeritakse?

Tõeliseks meheks või naiseks olemine on tihti seotud tüdruksõbra või poiss-sõbra või vastassoost abikaasa olemasoluga. „Kas ta on sinu tüdruksõber?“ või „Kas ta'st saab sinu poiss-sõber, kui sa suureks kasvad?“ on väga levinud küsimused, mida lasteaias küsitakse vastassoost täiskasvanute ja ka laste kohta, kui nad koos mängivad. Samast soost laste käest neid küsimusi ei küsita. See on näide sellest, mil moel lapsed võivad kokku puutuda hetero-normidega ja ootustega, et neil on tulevikus poiss-sõber või tüdruksõber.

Seksuaalsust kui sellist laste pildiraamatud tavaliselt ei problematiseeri, kuid seda väljendatakse kaudselt poiss-sõprade / tüdruksõprade ja peresuhete kaudu. Normikriitiku jaoks on oluliseks küsimuseks see, kas pildiraamatus kasutatakse heteroseksualiseerimist (Österlund 2010). Kas see tugevdab ühiskonnapoolset survet, andes mõista et elu tuleb elada heteroseksuaalselt või kas heteroseksuaalsuse mõte jäetakse üldse kõrvale või jäetakse sellesse mänguruumi.

Mõlema lähenemise kohta leiab näiteid filmidest, teistest raamatutest ja pildiraamatutest. Näiteks „Meie issi, Mrs Doubtfire“, Robin Williamsiga peaosas (1993), kus ta on nii isa kui lapsehoidja rollis, ning kus mängitakse läbi, mida tähendab olla vastutustundlik naine ja ema, ning mida tähendab olla isa ja leivateenija (Pugh 2011).

Kokkuvõttes võib öelda, et Põhjamaades on palju pildiraamatuid, kus kohtab erinevaid perekonna tüüpe. Lapsed kasvavad igasugustes peredes, peredes, kus on vastassoost vanemad ning ka sugu vahetanud vanemad. Võib olla ka peresid, kus vanemaid on rohkem kui kaks.

Mis on normikriitiline pedagoogika?

Normikriitika üheks aluseks on normikriitiline pedagoogika. Niisiis, mida kujutab edast normikriitika ja normikriitiline pedagoogika? Kõigis ühiskondades on ju soonormid, näiteks normid selle kohta, kuidas tüdrukud ja naised, poisid ja mehed peaksid riides käima, käituma, rääkima ning missugustes ametites ja kutsealadel nad peaks tegutsema. Kas soonorme on tõesti võimalik kaotada?

Normikriitilise pedagoogika aluseks on mittediskrimineerimine, mille kohaselt naised, mehed, sugu vahetanud inimesed, erineva nahavärviga, päritoluga, erinevate võimete ja erineva seksuaalse sättumusega inimesed, kõik grupid peaksid olema kaasatud võrdsetel tingimustel. Seetõttu on eesmärgiks muuta tegelikkuses eksisteerivaid struktuure, mis diskrimineerivad ning inimesi tähtsamaks ja vähemtähtsaks jaotavad. Teiseks eesmärgiks on muuta arvamusi ja hinnanguid selle kohta, mis on sugude jaoks huvitavam või ebahuvitavam või väärtuslikum, näiteks lubades poistel mängida Barbi-nukkudega.

Soonormid mõjutavad tegevusi just selle kaudu, et neid võetakse millegi enesestmõistetavana, kus neid ei vaidlustata ning kus nende üle ka ei mõtiskleta. Eesmärgiks pole mitte soonormide ära kaotamine, vaid pigem nende muutmine kriitilise läbivaatamise kaudu, et muutuksime neist teadlikumaks ning oskaksime neid arvestada.

Sellist tegevust nimetatakse normikriitiliseks pedagoogikaks ning sellel on palju ühist sugude võrdsust taotleva pedagoogika või sootundliku pedagoogikaga. Üheks erinevuseks on see, et normikriitika lähtub rohkematest alustest kui vaid sugu ning et mitmekesisuse filosoofiat täiendatakse selgelt väljajoonistuva kriitilisest mõtlemisest kantud ebavõrdset võimuaotust käsitleva aspektiga.

Kolmas teooria on *pink pedagogy* (roosa pedagoogika), mis rõhutab ja väärtustab eriliselt feminiinsust ja naiste seksuaalsust (Ohlander et al. 2011).

Viited

Hamilton, Mykol C., David Anderson, Michelle Broaddus & Kate Young: Gender stereotyping and under-representation of female characters in 200 popular children's picture books: A twenty-first century update. *Sex Roles*, 55, Nr. 11-12. 2006. 757-765.

Kärrholm, Sara & Tengart, Paul (red.): *Barnlitteraturens värden och värderingar*. Studentlitteratur. Lund. 2012.

Ohlander, Kajsa Hillevi Lenz Teguchi & Linnea Bodén. *En rosa pedagogik*. Liber. 2011.
Pugh, Tison: *Innocence, Heterosexuality, and the Queerness of Children's Literature*. Routledge. 2011.

Taivassalo, Hannele Mikaela & Lena Frölander-Ulf: *Sagan om prinsessan Bulleribång*. Schildts & Söderströms. 2006.

Queer* uurija

Uurige raamatus kohtab soo, armastuse ja pereeluga seoses midagi ebaharilikku.

Paljudest kunstiteostest, eriti klassikalistest, leiab soo, identiteedi, armastuse ja perelu kohta asju, mis tunduvad kaootilised, ebaloogilised, kus paljusid asju tuleb lugeda ridade vahelt. Queer uurijaks nimetatav analüüsimeetod uurib nimetatud kõrvalekaldeid, ebaharilikke asjaolusid ning küsib, mida nad tähendavad. Kas teie raamatus on midagi ebaharilikku?

1970.aastatel püüdsid rokkmuusikud, nagu David Bowie, siiralt pakkuda androgüünilisi** lavategelasi ning need eksperimendid kestavad muudkui edasi. J.M. Barrie mõtles välja Peeter Paani karakteri (1904), kes jääb Neverlandis (Eikunagimaal) poisiks, samas kui teised lapsed kasvavad suureks ja saavad täiskasvanud naisteks ja meesteks. Alfie Atkinsi isa (originaalis rootsi keeles Alfons Åberg) on nüüdseks aastaid põll ees ringi kõndinud ning ta teeb seda kõige loomulikuma asjana maailmas. Tema hoolitsebki Alfie (Bergström 1972, Österlund 2009) eest. Pildiraamatud, lastekultuur ja popkultuur on täis tegelasi ja asju, mis on mitmetähenduslikud, ebakõlalised või erilised. Üldmainitud näited on tunda sedavõrd paljudele, et nad ei pane meid enam mingil moel imestama.

Queer analüüsi eesmärgiks on asetada konteksti normaalsusest kõrvalekalduvad uued nähtused. Queer aspektist saab analüüsida ka mitmeid lastekirjanduse teoseid. Nad võivad lahknedä arusaamisest, et asjad peavad elus juhtuma teatud järjekorras (Peeter Paan). See võib lahknedä arusaamast, et inimene peaks teatud vanuses teatud moodi käituma. On hulgaliselt raamatuid, kus täiskasvanud tädisid ja onuseid portreeritakse lastena. Mõningatest teostes räägitakse queer-perekondadest.

Kas pildiraamatutes kohtab ka asju, millest tavaliselt ei räägita?

Nii siiani kui ka praegu, on üsna tavaline jätta kõrvale suhted ja identiteedid, mis murravad või vaidlustavad norme nii päriselus kui kirjanduses; see puudutab poiss-sõpru omavaid mehi, tüdruksõpru omavaid naisi, lühikesi või ülekaalulisi inimesi, puudega inimesi jne. Queer-analüüsiga uuritakse suhteid, millest küll teatakse, kuid eriti ei räägita ning tuuakse nad varjust välja.

Sooloome ja ettekujutuse loomine perekonnast

Poisist meheks ja tüdrukust naiseks saamist käsitletakse paljudes pildiraamatutes. Queer-uurijad suhtuvad kriitiliselt soo sotsialiseerimisse selles osas, justkui eksisteeriks mingi kõigile ühesugune õppimisviis või mudel, mida lapsed järgivad oma sooidentiteedini jõudmiseks täiskasvanuks saades. Sooidentiteedi kujundamist kirjeldatakse tegevusena, kus osalevad kõik. See on iga inimese jaoks erinev, toetub individuaalsetele erinevustele ja keskkonnateguritele, näiteks nagu perekond, kool, kirjandus ja meedia. Sellest vaatenurgast oleme kõik erilised ja ebastandardised.

Queer-analüüs seab eesmärgiks välja tuua kõik erinevad moodused, kuidas pildiraamatud kutsuvad lapsi sooloomes osalema.

Queer-küsimused Muumiraamatutes

Soome-rootsi autori Tove Janssoni teoseid on uuritud queer-analüüsi vaatevinlist. Muumiperet võib käsitleda alternatiivse laiendatud perekonnana, kus tegelased kolivad sisse ja välja ning suhted vahetuvad. (Westin 2007). Soome-rootsi kirjandusteadlased on Janssoni Muumidest ja Muumiorust pajatavate pildiraamatute üle intensiivselt arutlenud. Need raamatud pakuvad palju lähisuhete kirjeldusi ning vihjavad seksuaalsusele, kusjuures teemaks võetakse ka seksuaalne ärkamine (Ekman 2011 et al. Muumipapa ja talvekuu; Muumipapa ja meri kohta). Muumitrolli ja Sniffi omavaheline lähedast suhet kirjeldatakse kui mitteromantilist suhet kahe mehe vahel (Ingström 2011).

* Queer-teooria uurib, kuidas "normaalsust" ja "ebanormaalsust" konstrueeritakse ning ülal hoitakse.

** Androgüünia – meesnaisus, mõlemasugulisus

Raamatud

Barrie, J.M.: *Peter Pan, or The Boy Who Wouldn't Grow Up*, 1904.

Bergström, Gunilla: *God natt, Alfons Åberg*. Rabén & Sjögren, 1972.

Jansson, Tove: *Moominland Midwinter*. WSOY, 1957.

Jansson, Tove: *Moominpappa at Sea*. WSOY.

Viited

Ekman, Michel: Trollvinter handlar visst om sex. I *Hufvudstadsbladet*. Helsingfors. 29.6.2011. <http://hbl.fi/impuls/2011-06-29/trollvinter-handlar-visst-om-sex>

Österlund, Mia: Men in Aprons : Representations of Masculinities in Gunilla Bergström's Picture Books about Alfie Atkins. In *Metamorphoses in Children's Literature and Culture*. Drillsma-Milgrom, Barbara & Kirstinä, Leena (red.) 2009.213-221.

Österlund, Mia & Maria Lassén-Seger: Vart tog barnet vägen? Tanter och farbröder i finlandssvenska bilderbok. I *Hylling till en malplacerad Igelkott*. Makadam. 2012.

Österlund, Mia: Queerfeministisk bilderboksanalys. Exemplet Lindenbaum. I *Queera läsningar*. Katri Kivilaakso, Ann-Sofie Lönngren & Rita Paqvalén (red.) Rosenlarv. 2012. 287-313.

Lastekirjanduse uurija

Küsi lapselt, mida ta raamatust arvab.

Missuguse mulje loob raamat lapsele sellest, mida tähendab olla tüdruk või poiss. Lastekirjanduse uurijate analüüsi kaudu teatakse ja uuritakse seda, mida lapsed on harjunud lugema. Lastele ette lugedes ning loetust rääkides võivad uurijad avastada, kuidas lapsed „loevad“ ja mõistavad pildiraamatutes kohatavaid sooliselt määratud käitumismustreid. Mida lapsed pildiraamatus näevad?

Kuidas saate endale võtta lastekirjanduse uurija rolli?

See, kuidas iga laps pildiraamatut loeb ja sellest aru saab, etendab võtmerolli selle mõistmisel, kas raamat avardab või kinnistab olemasolevaid soonorme. Ehk saame lihtviisiliselt väita, et raamatud, mis piiravad lapse arusaamist selle kohta, mida tüdrukud ja poisid võivad/suudavad/oskavad teha on halvad ning et raamatud, mis avardavad lapse arusaamist sellest, mida tüdrukud ja poisid võivad/suudavad/oskavad teha, on head?

Lastekirjanduse uurija analüüsimeetod uurib seda mõõdet. Kuidas iga üksikisik kasutab pildiraamatut ja sellest aru saab? See tähendab, et sa loed raamatut lastele, vestled nendega ja kuulad ja uurid, kuidas lapsed annavad rääkides ja tegevuste kaudu edasi seda, mida raamat (sh selle sooliselt määratud käitumisviisid) tema jaoks tähendavad.

Kui teil pole analüüsimise juurde kuskilt lapsi võtta, katsuge end asetada muul moel lapse rolli. Kujutlege, kuidas laps - tüdruk või poiss - oleks loetut tajunud. Me võime näiteks oletada, et tüdrukul tekiks täiesti erinev ettekujutus sellest, mida tähendab olla tüdruk pärast seda, kui talle on ette loetud Astrid Lindgreni Pipi Pikksuka või siis Disney printsesside raamatut.

Näide: Barbie-Nils og pistolproblemet /Barbie-Nils ja püstol/ (Tinnen 2011)

Raamat sisaldab ka soolise võrdõiguslikkuse problemaatikat ning räägib poisist, kes tahab endale Barbie-nukku. Raamat on ka kirjanduslikus mõttes huvipakkuv ning vesterni sugemetega. Loos ei puudu ka kaasakiskuv pöördepunkt, kus Nils suudab veenda isa talle Barbie-nukku ostma.

Kuidas aga loevad raamatut ja saavad sellest aru lapsed, eriti poisid? Mu kolleeg oli eriti kriitiline Nils ja isa omavahelise suhte kirjeldamise osas. Isal on teiste ees piinlik, kuna Nils soovib Barbie-nukku. Ja kuigi raamat päädib sellega, et Nils tuleb poest koju ja on saanud oma tahtmise, st Barbie-nuku, ja ehk saanud kinnitust ka oma identiteedile, ei saa isa ja poeg kogu loo vältel omavahel karvavõrdki lähemaks. Isa ja poja vahelise suhte kirjeldamisel saab isa ja poja üsna pingelisest omavahelisest läbisaamisest praktiliselt „olematu“ suhe. Kuidas aga saame väita, et raamat on hea, kui poistele saadetak sõnum vihjab, et kui nad tahavad Barbie-nukuga mängida, võib eeldada, et suhted isaga lähevad pingeliseks või katkevad hoopis. Selline situatsioon võib olla mõnegi poisi elutegelikkus, kuid vaadates seda lastekirjanduse uurija silmade läbi, on siin tegemist soolist võrdõiguslikkust eesmärgiks seadva pedagoogika suhtelise läbikukkumisega.

See, kuidas me raamatut loeme ja temast aru saame, sõltub suuresti situatsioonist, sellest, kellele raamatut loetakse ja millises situatsioonis seda tehakse.

Ja ehkki seda ei saa käsitleda hea raamatuna, mida on mõnus lugeda ja millega on tore mängida, pole selge, kuidas laps sellest aru saab. Ka puudustega raamat võib olla heaks lähtepunktiks lastega läbiviidavatele aruteludele. Väike täiendav lisakommentaar täiskasvanud lugejalt, kasvõi näiteks see, et Nils ja isa lepivad ära ja mängivad pärast koos Barbie-nukuga, jätaks lapsele raamatust sootuks teistsuguse mulje. Laste jaoks, kes tunnevad, et nad on teistsugused, kuna neile meeldib mängida tüüpiliste tüdrukute mänguasjadega, või kes on kogunud tugevaid sanktsioone, kuna nad teevad keelatud asju, aitaks probleemi leevendada see, kui selliseid asju verbaliseeritakse ja neid näidatakse pildidel.

Millist tähtsust omavad pildiraamatute sooliselt määratud käitumismustrid?

On olemas raamatuid, mis räägivad võrdsetest sugudevahelistest suhetest ja raamatuid, mis seda ei tee. Üldiselt on naispeategelasega pildiraamatuid vähem. Pildiraamatutes näidatakse märksa enam mehi ametialast tööd tegemas kui naisi ning ameteid, milles naisi näidatakse, on vähem. Pildiraamatutes on ka stereotüüpilisi pilte poistest. Millist tähtsust sellised käitumismustrid omavad?

Lihntne vastus (lähtudes selliste uurijate ülevaadetest nagu Hamilton et al 2006 ja McCabe et al. 2011) on see, et kuigi sooliselt määratud käitumismustrid on olulised, sõltub palju sellest, kui sageli laps soostereotüüpsete käitumismustritega kokku puutub ning milline on lapse elukeskkond. Kui pildiraamatud näitavad traditsioonilisi soorolle ja kui traditsioonilised soorollid kuuluvad lapse ellu, siis on pildiraamatute tähtsus suurem. Laps loeb ja mõistab raamatut iseenda ettekujutuste ja kogemuste pinnalt. Seega, kui tüdruk kogeb, et see, mis tüdrukust tüdruku teeb, on olla ilus ja kohusetundlik lasteaia ja kodus, siis samadest väärtustest rääkivad pildiraamatud kinnistavad ja tugevdavad sellist arusaama.

Uurimustest on selgunud, et lapsed, kes on lugenud traditsioonilisi pildiraamatuid, valivad tulevikus sagedamini traditsioonilisi tegevusi võrreldes lastega, kes on lugenud raamatuid, mis edastavad tugevamat võrdõiguslikkuse sõnumit.

Millist tähtsust omab pildiraamatu peategelase sugu?

Lapsed kasutavad pildiraamatuid kuvandi loomiseks iseendast ja ümbritsevast. Lapsed omandavad kiiresti ja kergesti teda ennast puudutavad arusaamad ja kuvandid, kui pildiraamatuid neid edastavad ning nad võtavad nad sisemiselt omaks.

Enesestmõistetavana ei saa aga võtta seda, nagu lapsed ei naudiks ega tunneks sümpaatiat kirjanduse vastu, kus nad elavad mõtetes kaasa vastassoost lapsele ning lapsele, kes elab neist hoopis teistmoodi elu, elades näiteks Brasiilia Sao Paulo slummis.

Lapse jaoks on endasarnast tegelast kergem mõista ning lapsel võib tekkida suurem huvi ning ta võib kasutada neid karaktereid rohkem oma identiteedi mõistmiseks (kes ma olen ja kes mitte). Seega ei tule kasuks see, kui pildiraamatutes on naiste jaoks ameteid ning valikuid vähem.

Soolist võrdõiguslikkust eesmärgiks seadvas pedagoogikas ning normikriitilises pedagoogikas on tuntud huvi ka rollimudelite vajakuse teise tahu vastu. Küsitud on ka väärtuste kohta, kui lapsed näevad väga vähe peategelasi, kes on naised, kes on teise nahavärviga, puudega ning kui nad näevad peaaegu ainult nukleaarperekondi. Kas lapsed ei näe neid mitte vähemväärtuslikena, ebahuvitavamana? Millised võiks olla veel põhjused, miks nad on tekstist ja pildilt välja jäetud?

Veebilehe koostamisel võtsid Taani Zealandi kolledzhi üliõpilased endale lapsi uuriva teadlase rolli. Nad vestlesid ja jälgisid lasteaialapsi, esitades küsimusi nende valikute ja kirjandusest arusaamise kohta. Kui lastel lasti valida kirjandust, valisid tüdrukud „roostad tüdrukute raamatud“ ning poisid raamatud, mida üliõpilased kirjeldasid kui traditsioonilisi poisteraamatuid. Kui nende käest aga küsiti, millised raamatud neile kõige rohkem meeldivad, vastasid kõik, ka tüdrukud, et neile meeldisid poiste raamatud rohkem. Nad väitsid, et poiste raamatutes juhtub rohkem asju ja poiste raamatud on põnevamad. Siinjuures tuleks mainida, et selles lasteaiaühmas oli üsna soostereotüüpne raamatuvalik ning soolisele võrdõiguslikkusele erilist tähelepanu ei pööratud.

Mainitud üliõpilaste uurimus on kooskõlas varasemate uurimustega, kus leiti, et nii poisid kui tüdrukud kalduvad arvama, et tüdrukud ja naised on pildiraamatutes vähemolulised ja ebahuvitavamad. See on ka üheks põhjuseks, miks poisid ei taha eriti lugeda ning nad ei tunne tõmmet raamatute vastu, kus peategelase rollis on tüdrukud ja naised. Paljudel juhtudel näevad poisid meessoost kõrvaltegelast pildiraamatu dekodeerimisel raamatu peakangelasena. (Davies 1989).

Viited

Davies, Bronwyn: *Frogs and Snails and Feminist Tales. Preschool Children and Gender*. Australia: Allen and Unwin, 1989.

Hamilton, Mykol C., David Anderson, Michelle Broaddus & Kate Young: Gender stereotyping and under-representation of female characters in 200 popular children's picture books: A twenty-first century update. In *Sex Roles*. Vol. 55 No. 11-12. 2006. 757-765.

McCabe, Janice, Emily Fairchild, Liz Grauerholz, Bernice A. Pescosolido, Daniel Tope: Gender in Twentieth-Century Children's Books: Patterns of Disparity in Titles and Central Characters. In *Gender & Society*. Sage. Vol. 25 No. 2. 2011. 197-226.

Tulevikku vaataja

Uurige, kas on lasteraamatuid või kunstiteoseid, mis kirjeldavad analoogseid poisiks või tüdrukuks olemise asjaolusid.

Kas raamat räägib midagi sellest, mida tähendab kasvada üles tüdruku või poisina tänapäeval ja tulevikus? Pildiraamatud on tihti väga tundlikud sotsiaalsete muutuste osas, ning tulevikku vaataja teab hästi ning on kursis sellega, kuidas soolised käitumismustrid peres ja ühiskonnas arenevad. Tulevikku vaataja asetab pildiraamatud laiemasse konteksti. Mille üle paneb pildiraamat sind mõtlema?

Näide: Garmann'i suvi

Pildiraamat jutustab loo Garmannist (Hole 2008; raamat on ilmunud norra, rootsi, taani, soome ja inglise keeles). Garmann kardab kooli ja esimesse klassi minekut. Raamat jälgib Garmannit rahulikel suvepäevadel, kus ta esitab küsimusi ja räägib pereliikmetega. Garmann jagab lugejaga oma mõtteid. Ta kardab kooli. Kas ema ka kardab midagi? Aga isa, vanatädid – mida nemad kardavad? Raamatus pole palju tegevust, kogu lugu koosneb Garmanni mõtetest, tunnetest ja suhetest teiste inimestega. Garmann usub, et talle tuttavad kaksikud, kes ka kooli lähevad, kooliminekut ei karda. Et kõik midagi kuidagi kardavad on lohutav. See on osa elust.

Raamatu teksti ja piltide eripäraks on see, kuidas Garmanni portreeritakse ettevaatliku, tundelise ja mõtliku poisina. Tulevikku vaataja analüüsimeetodit rakendades võime mõelda, kas „tundelise“ poisi portreerimine räägib meile ka sellest, mida tähendab tänasel päeval kasvada üles poisina. Võime küsida ka seda, kas on olemas ka teisi raamatuid/kunstiteoseid, mis pajatavad loo „tundelistest“ poistest.

Pärast Garmanni suve avaldas Stian Hole veel kaks raamatut samast tundelisest poisist, mis on kõik väga populaarsed. Kas Hole tabas ära midagi olemuslikku Põhjamaades poisina üleskasvamise kohta? Kas poisid on muutunud tundelisemaks ja suhetele orienteeritumaks või kas kas tänapäeval aktsepteeritakse rohkem sedagi, et poisid tunnevad hirmu ja kardavad midagi? Lähemal tutvumisel leiab teisigi raamatuid, kus poisi rolli on pehmendatud.

Tulevikku vaataja analüüsimeetodit kasutades võime küsida, mida soouuringud ja sotsiaaluuringud räägivad Hole kirjeldatud poisi rolli kohta. Varasemad uurimused kirjeldavad poiste sotsialiseerimist moel, kus domineerivad karmus, agressiivsus, mässumeelsus ja kehvad sotsiaalsed oskused. Hiljuti avaldatud doktoritöö annab aga täiesti teistsuguse pildi. Doktoritöös uuritakse 5. klassi poisse ning nende omavahelist suhtlemist kirjeldatakse sõbraliku, kaasava ja humoorikana. Poisid räägivad ka oma emotsioonidest. Kõige kõrgemat staatust grupis omasid poisid, kes näitasid välja, et nad hoolivad sellest, kuidas teistel poistel grupis läheb. (Overå 2013).

Tulevikku vaajata analüüsimeetod kontrollküsimustik:

- sõnastage tendentsid, nähtused, sugudele esitatavad ootused (nagu suhetele orienteeritud poisid),
- uurige seda nähtust teistes raamatutes, popkultuuris ja kunstiteostes,
- selgitage välja, kas selle nähtuse kohta on kirjandusalaseid uuringuid,
- asetage nähtus konteksti, kasutades soo- ja sotsiaalseid uuringuid.

Viimasel ajal Põhjamaades ilmunud pildiraamatute trendid ja sooaspekti käsitlused

Kuidas on viimastel aastatel Põhjamaade kirjanikud ja raamatuillustraatorid sooaspekti ja sotsiaalseid tingimusi käsitlenud? Me teame, et mitmed autorid ja kirjastused ei karda püstitada tõsiseid küsimusi, isegi alla 6-aastaste laste jaoks. Mitmetes pildiraamatutes räägitakse perevägivallast, nt *Sinna Mann* [Vihane mees] (2003), autorid Gro Dahle Svein Nyhus. Raamatus jälgime poissi, kes elab vägivaldses peres. Tekst ja pildid on kantud ärevusest, hirmust, häbitundest ning vägivalda põhjustatud isolatsioonist. Lahendus saabub, kui isa saab abi ja võtab vastutuse vägivaldsest käitumisest lahtisaamise eest. Mitmed pildiraamatud räägivad perekonna purunemisest, nagu *To af alting* [Kõike kaks] (Kvist 2013) and *Krigen* [Sõda] (Dahle 2013).

Trendiks võib pidada ka sellise normikriitilise kirjanduse avaldamist, kus tõstatatakse küsimusi soolisest võrdõiguslikkusest. Põhjamaades on märkimisväärne nõudlus normikriitilise kirjanduse järele ning Rootsisis on mõned kirjastused sellistele väljaannetele ka spetsialiseerunud (Piratförlaget, Vombat ja Olika förlag).

Viimasel ajal on avaldatud ka mitmeid alternatiivsete superkangelastega pildiraamatuid. Superkangelaste ühisjooneks on see, et poisid jäävad haavatavaks, kuigi on superkangelased. Superkangelaste raamatuid võib seega lugeda eelmainitud trendi kontekstis, st kus poisid on orienteeritud pigem suhetele, mitte räige maksuliinsuse väljanäitamisele. Mõningad lasteraamatute uurimused on selle konkreetselt oma eesmärgiks võtnud – uurida erinevaid mooduseid, kuidas lapsed, (Stephens 2002, Slettan 2009) poisid ja tüdrukud (Söderberg et al. 2013) sugu loovad.

Sotsiaal- ja soouuringutest õppimine

Ühiskonnauurijad ja sotsioloogid vaatavad tulevikku päriselus. Me võime välja selgitada, kuidas nad asjatundjatena kontekstualiseerivad ja süstematiseerivad nähtusi (kas pildiraamatutes, sotsiaalsetes arengutes või inimeseks olemise viisides) ning kuidas seda ühiskonna arengu kirjeldamiseks kasutada.

On palju uurimusi, mis juhivad tähelepanu üksikisikute ja ühiskonna arengule, nt nagu Ulrich Becki' analüüs (1986), kus näidatakse, et elame praegu riskiühiskonnas ja Michael Kimmel'i analüüs noortest meestest, kes lükkavad täiskasvanuks saamist edasi, et elada probleemidevabas meelelahutusmaailma, Guyland (2008). Paljud ühiskonnakriitilised ja populaarteaduslikud raamatud püüavad diagnoosida, kus kaasaegne ühiskond asub ning mis seal toimub.

Tulevikku vaataja analüüsimeetod puudutab arengujoonte kontekstualiseerimist, mida näeme pildiraamatutes, olgu see perekonna purunemine suhetele orienteeritud poisid ja superkangelased, kasutades selleks sotsioloogiat ja sotsiaaluuringuid. See aitab näha nõudmisi, mida tüdrukutele ja poistele tänapäeva maailmas üleskasvamisel seatakse.

Raamatud

Dahle, Gro & Svein Nyhus: *Sinna Mann*. Cappelen, 2003.

Dahle, Gro & og Kaia Nyhus: *Krigen*. Cappelen Damm, 2013.

Hole, Stian: *Garmann's Summer*. Eerdmans Books for Young Readers, 2008.

Kvist, Hanne: *To af alting*. Gyldendal. 2013

Viited

Bache-Wiig, Harald: *Norsk barnelitteratur – lek på alvor : glimt gjennom hundre år*. Cappelen akademisk Forlag. Landslaget for norskundervisning. Oslo, 1996.

Beck, Ulrich: *Risk society : towards a new modernity*. Sage. London, 1986/1992

Kimmel, Michael: *Guyland: The Perilous World Where Boys Become Men*. HarperCollins. New York, 2008.

Overå, Stian: *Kjønn – barndom – skoleliv : faglige og sosiale inkluderings- og ekskluderingsprosesser i barneskolen*. Avhandling (ph.d.) Universitetet i Oslo, 2013.

Slettan, Svein: *Mannlege mønster : maskulinitet i ungdomsromanar, pop og film*. Avhandling (ph.d.) Universitetet i Agder, 2009.

Stephens, John: *Ways of Being Male: Representing Masculinities in Children's Literature and Film*. Psychology Press, 2002.

Seminarid kolleegidega

<http://genustest.no/this-is-what-you-can-do-in-day-care/?lang=en>

Sooaspekti olulisuse väljatoomiseks võib lastehoiuasutuses kolleegidega seminare korraldada. Analüüsile keskenduvad seminaride abil saab diskuteerida teema üle ning luua ühine teadmisaas. Seminari tarvis võib kas iseennast soolise analüüsi teadmistega kurssi viia või kutsuda väljastpoolt ekspert.

Kõik osalejad peavad esmalt analüüsimisele mineva raamatu läbi lugema ning selle seminarile kaasa võtma. Tore, kui raamatu valiku osas lepitakse kokku valikukriteerium: näiteks igaüks valib lasteaia raamatute hulgast või valitakse muinasjuturaamat. Analüüsis lähtutakse valitud kriteeriumist. Seminarid sobivad lugusid sisaldavate raamatute analüüsiks, teatmekirjandus ja luuleraamatud selleks ei sobi.

Äärmiselt oluline on seminari korraldamisel see, et osalejad jõuaksid arvamuse või järelduseni, mis puudutab soolist võrdõiguslikkust. Iga inimene peab arvama, kas raamat kinnistab või avardab traditsioonilisi soonorme. Kas osaleja arvab, et pildiraamat tugevdab või leevendab olemasolevaid soolisi käitumismustreid. Seminarist tulenevad järeldused ja seisukohad loovad viljaka pinnase lasteaia pedagoogilise praktika üle reflekteerimiseks ja arutlemiseks.

Seminari kava näidis

Kas pildiraamatud avaldavad või kinnistavad traditsioonilisi soonorme?

Tervitus ning seinari kava tutvustus (5 min)

Analüüsimeetodite ning sooliselt määratud käitumismustrite tutvustus (40 min)

Pildiraamatu analüüsvormil põhinev analüüs paarides (40 min)

Paaristöö kokkuvõtte igalt paarilt (4 min paari kohta)

Uurige riivilitel olevaid raamatuid

Lasteaia raamaturiivilitel olev raamatuvalik loob võimaluse hinnata, millise pildi loovad narratiivid ja pildid laste jaoks selle kohta, mida tähendab olla tüdruk või poiss. Kirjandus ja pildid võivad lastele anda palju laiemat ettekujutuse maailmast võrreldes sellega, millega nad igapäevaselt kokku puutuvad ning võivad selle ka mõistetavaks teha. Kas teie lasteaia raamatuvaliku alusel seda teha saab?

Kas teie lasteaias on raamatuid, mis näitavad väga erinevaid viise tüdrukuks ja poisiks olemise kohta? Kas nende hulgas on lugusid lastest, kes ei sobi õieti ei „tüdruku“ ega „poisi“ alla? Kas neis on lugusid erinevat tüüpi perekondadest? Kas neis on lugusid inimestest, kellel on teistmoodi usk, nahavärv või päritolu? Kas neis on lugusid lastest, kes kogevad mingeid spetsiifilisi raskusi, et lapsed, kes sellises olukorras elavad ei tunneks, et nad on ükski, ning et paremates tingimustes elavad lapsed hakkaks asju laiemalt mõistma?

Uurige, kui mitmekesine on raamatuvalik

Uuri, milliseid raamatuid leiab lasteaia raamaturiivililt; uuri, mis lugusid raamatud pajatavad, kuidas nad presenteerivad seda, kuidas tegelased loovad sugu ja elavad perekonnas. Selle tarvis võite kasutada Euroopa Liidu Gender Loops projektis väljatöötatud kontrollküsimustikku.

<http://genustest.no/The%20Gender%20Loops%20checklist%20for%20picture%20books%20.pdf>

Gender Loops pildiraamatute kontrollküsimustik

A. Lapsed, tüdrukud ja poisid

1. Kas on pildiraamatuid, kus käsitletakse seda, kuidas saadakse tüdrukuks ja poisiks
Jah
Ei
2. Kas on pildiraamatuid, kus näidatakse poiste erinevaid külgi, kus poisid on näiteks tugevad, vinged, trostlikud, vaprad, seisklushimulised ja kartlikud, kurvad, endassetõmbunud, hellust vajavad.
Jah
Ei
3. Kas on pildiraamatuid, kus peategelaseks on poiss kes on põhijoontes kartlik ja/või kurb ja/või endassetõmbunud ja/või näitab välja oma „nõrkust“?
Jah
Ei
4. Kas on pildiraamatuid, kus näidatakse tüdrukute erinevaid külgi, kus tüdrukud on näiteks tugevad, vinged, trostlikud, vaprad, seisklushimulised ja kartmatud, kurvad, endassetõmbunud või hellust vajavad.
Jah
Ei
5. Kas on pildiraamatuid, kus tüdrukud elavad seislusrikast elu ja/või oskavad ennast kehtestada, isegi vastupidiselt sellele, mida tahavad vanemad või neile lähedased inimesed?
Jah
Ei
6. Kas on pildiraamatuid, kus räägitakse puuetega inimestest?
Jah
Ei

B. Emad, isad ja perekonnad

1. Kas on pildiraamatuid, kus emad on mõtlikud, hoolitsevad ja saavutustele orienteeritud, edukad (töölaseks)?
Jah
Ei
2. Kas on pildiraamatuid, kus isad elavad uutemoodi, kaasajale omast elu või on töötud?
Jah
Ei
3. Kas on pildiraamatuid, kus esiplaanil on (head) suhted isade ja poegade vahel?
Jah
Ei
4. Kas on pildiraamatuid, kus esiplaanil on (head) suhted isade ja poegade ja tütarde vahel?
Jah
Ei
5. Kas on pildiraamatuid, kus „vikerkaare“perekonnad, mis muutuvad ühiskonnas aina sagedasemaks, etendavad mingit rolli? Nende hulgas võivad olla:
 - üksikemad / üksikisad koos lastega
 - lahutatud / laseks jäänud emad või isad, kellel on uued partnerid ja kus lapsed peavad leppima uue kasuisa või kasuemaga
 - lesbi- või geiperekonnad või kooselud, kus on lapsed
 - transseksuaalsed või sugu vahetanud inimesedJah
Ei
6. Kas on pildiraamatuid, kus peategelasteks on migrantide perekonnad?
Jah
Ei

C. Muinasjutud

1. Kas on pildiraamatuid, kus traditsiooniliste muinasjutukangelastega käiakse vabalt ringi või kus tavalised muinasjutukangelased asetatakse „ebatüüpilistesse“ rollidesse? Nende hulgas võivad näiteks olla
 - printsessid, kes ei taha abielluda või kes ei taha abielluda nende jaoks väljavalitud printsiga
 - printsid, kes ei taha abielluda õrnahingeliste printsessidega, vaid julgete, seiklushimuliste ja iseseisvate printsessidega
 - printsid, kes armuvad teise printsi
 - kuningad, kes ei taha valitseda, vaid eelistavad veeta aega laste ja perekonnaga
 - toredad võõrasemadJah
Ei

D. Loomadest tegelased

1. Kas on pildiraamatuid, kus loo peategelasteks on loomad ning keda ei saa selgelt liigitada, et nad on meessoost või naissoost?
Jah
Ei
2. Kas on pildiraamatuid, kus näidatakse samasooliste (armastus-)suhteid loomade vahel?
Jah
Ei

E. Seksuaalvägivald ja ennetustöö

1. Kas on pildiraamatuid, kus näidatakse poistevastast seksuaalset vägivalda?
Jah
Ei
2. Kas on pildiraamatuid, kus lapsed töötavad välja omaenda strateegiad, kaitsmaks ennast seksuaalse vägivalla eest?
Jah
Ei
3. Kas on pildiraamatuid, mis rääguvad seksuaalsest vägivallast perekonnas või lähedaste hulgas?
Jah
Ei

Taani Zealandi ülikooli kolledži alushariduse üliõpilased uurisid lasteaiateed käima hakanud laste raamatuvalikut. Tulemused olid negatiivsed. Riiulitel oli palju vanu raamatuid ning paljudes neist kajastati traditsioonilisi soorolle. Luule- ja lauluraamatud ja sõnamänge sisaldavad raamatute hulgas oli häid ja halbu raamatuid. Headeks näideteks olid luuleraamatud, mis olid mitmekihilise sõnumiga ning kus suhtuti soonormidesse mänguliselt. Halvad olid aga raamatud, kus ei räägitud soost ega võrdõiguslikkusest, kuid kus ikkagi kinnitati vaikimisi traditsioonilist soodiskursust.

Lugege ära, mitmes raamatus on naissoost ja mitmes meessoost peategelased

See on lihtne ülesanne, mis võtab vähe aega ja millega saab kiiresti kindlaks teha kätte, kui palju rollimudeleid pakuvad raamatud tüdrukutele ja palju poistele.

Ülesanded

- a) Võtke kapist kõik raamatud välja ja jagage nelja rühma. Kui raamatuid on palju, tehke kuhjad põrandale. Lugege, kui palju on raamatuid igas kuhjas.

Esimene rühm: Mõlemast soost peategelastega raamatud

Teine rühm: Naissoost peategelasega pildiraamatud

Kolmas rühm: Meessoost peategelasega pildiraamatud

Neljas rühm: „Muu“ alla kuuluvad pildiraamatud; pildiraamatud, kus peategelast pole eriti kerge liigitada naiseks või meheks, või kus raamat sellist analüüsi ei võimalda (luuletused, teatmekirjandus jne)

- b) Valige 1., 2. ja 3. rühmast raamatud, kus peategelane on mingi loom või olend, Lugege, kui palju on igas rühmas selliseid raamatuid.

Kaardistage ära ametid, ühiskondlik seisund ja sugu

Millised on lasteaias olevatest raamatutest leitavad nais- ja meestegelaste ametid ja positsioon ühiskonnas. Mida lapsed näevad, millised ametid ja positsioon on naistel ja meestel? Kas need on ühesugused või erinevad ametid ja positsioonid ühiskonnas? Mis tähendus sellel on? Ülesannet oleks hea teha mitmel inimesel koos, eriti kui lasteaias on raamatuid palju.

1. Lugege kokku pildiraamatute arv.
2. Vaadake kõik raamatud läbi ning asetage need, kus ametitest ja ühiskondlikust seisundist ei räägita, eraldi kuhja.
3. Vaadake kõik pildiraamatud läbi ning ning püüdke leida pilte kõigist ametitest/elukutsetest (arst, õpetaja, poemüüja) ja ühiskondlikust seisundist (kuningas, varas, piraat), ka need, kus tegemist on vastavate kõrvaltegelastega.

4. Kui raamatust leiab mitmeid ametid ja positsioone ühiskonnas, pange neile märkmepaber vahele.
5. Märkige analüüsivormil iga amet või positsioon ära. Näiteks kui raamatus on pildid naisarstidest ja meesõpetajatest, tehke linnuke kummagi kohta. Tehke linnuke vaid üks kord, kuigi raamatus räägitakse näiteks mitmest naisõpetajast. Kasutage tühje ridu elukutsete nimetamiseks, mida vormil pole mainitud.
6. Kasutage eri värvi värvipliitaseid, märkimaks vormil:
 - ametid/positsioonid, kus on nii mehed kui naised
 - ametid/positsioonid, kus on ainult naised
 - ametid/positsiooni, kus on ainult mehed.
7. Minge laua juurde tagasi, raamatud lahti kohast, kus ametid näidatakse. Jagage raamatud rühmadesse sama elukutse/positsiooni alusel ja tehke pilt (teendindav amet, piraadid/vargad, õpetamine jne).
8. Hinnake ja arutage omavahel tehtud uurimustest.
- 9.

Vorm ametite / positsiooni analüüsimiseks

Pildiraamatute arv	
Raamatud, mis näitavad ametid / positsiooni ühiskonnas	
Raamatud, kus neist ei räägita	

Amet või positsioon	Naised	Mehed
tuletõrjuja		
politseinik		
postitöötaja		
aednik/talunik		
bandiit/varas		
valitseja (kuninganna või kuningas)		
piraat		
põetaja		
arst		
loomaarst		
lasteaiaõpetaja		
õpetaja		
teenindaja tanklas		
vabrikutöölise		
kelner (restoranis)		
tantsija		
tsirkuseartist		
autor/raamatukirjutaja		
Muu: lisage vastavalt vajadusele		

Mida lapsed armastavad lugeda

Zealandi ülikooli tudengeid uurisid, milliseid raamatuid koolieelikute tüdrukud ja poisid armastasid lugeda. Neid küsimusi võite esitada ka ise:

- Milliseid raamatuid valivad lugemiseks õpetajad?
- Kui tüdrukutel ja poistel lastakse ise raamatuid valida, milliseid raamatuid nad valivad?
- Kuidas lapsed oma valikuid ise põhjendavad?
- Jälgige lapsi ja rääkige nendega, kui raamatuid loetakse. Mis neile raamatu juures eriti meeldis? Kui nad arvavad, et raamatu polnud eriti huvitav, siis uurige, miks.

Hankige uut kirjandust

Raamaturiiulitel olevad raamatud on need, mida lasteaias lastele loetakse. Seega on äärmiselt oluline, et laste raamatuvalik oleks rikkalik nii žanrilises, temaatilises kui sootemade käsitlemise mõttes. Uute raamatute hankimisel tuleks pöörata tähelepanu sellele, mis osas tuleks valikut täiendada ning mis lastele meeldib.

Põhjamaades on mitmeid pildiraamatuid, mis kirjeldavad erinevaid tüdrukuks ja poisiks olemise viise, raamatuid, mis sisaldavad selliste laste kirjeldusi, kes ei sobitu kategooriatesse nagu „tüdruk“ ja „poiss“, pildiraamatuid erinevatest peredest ning palju raamatuid lastest, kes on teise nahavärvi ja päritoluga, kes tunnevad ja kogevad samasuguseid asju nagu kõik teised. Kui lasteaias selliseid raamatuid veel pole, tuleks nad hankida.

Lasteaias on tavaline pilt, et raamatud jagatakse teemade kaupa kastidesse, näiteks nagu raamatud dinosaurustest, majadest, muinasjutud ja ulmeraamatud, hõlbustamaks lastel valida, mis neid „just praegul“ huvitab ja nad võivad neid tavaliselt ka koju võtta. Tore oleks ka see, kui näiteks oleks soolise võrdõiguslikkuse teemaliste pildiraamatute kast, et lapsed saaksid ka selleteemalisi raamatuid valida. Sama puudutab ka pere-elust rääkivaid raamatuid, mis näitaks erinevaid perekondi ja seda, mismoodi neis elatakse.

Algatege soo ja kommertseesmärkidel väljaantavate raamatute teemaline projekt

Kui lapsed ja täiskasvanud lähevad raamatukauplusesse, torkavad esmapilgul kohe silma kommertseesmärkidel välja antud raamatute selgepiirilised soonormid. Paljudes raamatutes saadetakse tüdrukutele sõnum, et kui sa oled ilus, kena ja kohusetundlik, siis läheb sul elus hästi. Poistele edastavad paljud raamatud sõnumi, et sa pead olema vapper ja otsustuskindel. Siis läheb sul elus hästi. Just nimelt seetõttu, et kommertseesmärkidel välja antud raamatud käsitlevad soonorme äärmuslikult, ongi nad huvitavaks sootemaaliseks projektiaineseks lasteaias.

Te saate:

- küsida lastelt, mis neile selliste raamatute juures meeldib ja mis ei meeldi,
- rääkida lastevanematega, mida nemad arvavad kommertseesmärkidel välja antud lasteraamatutes kohatavatest soonormidest,
- rääkida õpetajatega ning personaliga soonormidest kommertseesmärgil välja antud pildiraamatutes ja kommertshuvidest kantud lastekultuuris.

Üks Zeelandi Ülikooli kolledži alaprojekte võttis vaatluse alla Disney pildiraamatud ning esitas nende kohta mitmeid huvitavaid küsimusi. Lapsed loevad Disney raamatud ja vaatavad Disney filme kodus. Kas lasteaias peaksime ka seda tegema või peaks teadlikult kasutama teistsugust kirjandust? Kas see, kas lapsed on soostereotüüpsest Disney printsessimaailmast sisse võetud omab ka mingit tähtsust? Kas see pole kõigest mingi etapp elus? Olulisim selle juures on ilmselt see, et lasteaias personal või täiskasvanud ei kinnitaks lastele üle, et sellised väärtused on kõige tähtsamad. Näiteks, et naise/tüdruku juures on kõige tähtsam tema välimus.

Soolist võrdõiguslikkust puudutav kirjandus ja materjalid

Nagu kõigi muude teemadega lasteaias, ei saa ka soolist võrdõiguslikkust lihtsalt niisama käsitlema hakata. Heade õpitingimuste loomiseks lastele sõltumata nende soost ning soolise ebavõrdsuse vaidlustamiseks on vaja aega, oskusi ja teemat tundvaid õpetajaid ning ka kavandamist. Selle jaoks on vaja praktilisi ja akadeemilisi oskusi, mis on omaette õppedistsipliin, kus otsustava tähtsusega on haridus ja koolitused. Õppedistsipliinina kohtab seda erinevate nimetuste all nagu soolise võrdõiguslikkuse pedagoogika, sootundlik pedagoogika, soopedagoogika ja normikriitiline pedagoogika.